

Цитування:

Литвиненко В. А. Відтворення естетики трудового процесу виробництва в мистецтві народно-сценічної хореографії України. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць*. 2021. Вип. 39. С. 70-74.

Lytvynenko V. (2021). Aesthetic reflection of the labor process of production in the art of folk stage choreography of Ukraine. *Mystetstvoznachchi zapysky: zb. nauk. prats'*, 39, 70-74 [in Ukrainian].

Литвиненко Віктор Андрійович,

кандидат мистецтвознавства,

старший викладач

*Київського національного університету
культури і мистецтв.*

<https://orcid.org/0000-0003-2665-390X>

Lytvynenkova@rambler.ru

ВІДТВОРЕННЯ ЕСТЕТИКИ ТРУДОВОГО ПРОЦЕСУ ВИРОБНИЦТВА В МИСТЕЦТВІ НАРОДНО-СЦЕНІЧНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

Мета – проаналізувати творчі роботи балетмейстерів України, котрі в своїй хореографії приділяли значну роль у постановочній роботі трудовій тематиці. Спираючись на певну історичну конкретність, вони влучно виразними засобами хореографії відобразили різні сторони відносини людей у процесі праці. У більшості з них відбилися художні образи людей, для яких праця – перша життєва потреба, джерело творчої радості і обов'язок перед суспільством. Тому і змістом їх творів була любов до праці, творче ставлення до неї, постійне прагнення удосконалити свою роботу, збільшувати внесок в загальну справу. Сучасний світ, певною мірою змінив відносини людей на виробництві, а також їх ставлення до трудової діяльності. Тому перед митцями-хореографами виникають і нові завдання в творчій роботі над створенням танців трудової тематики, а, разом з тим, і у відтворенні життєвих проблем, які хвилюють людину праці сьогодення. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні компаративного і мистецтвознавчого методів. Зазначений методологічний підхід дозволяє розкрити та піддати аналізу особливості і значення танців трудової тематики, які були поставлені знаними українськими балетмейстерами в народно-сценічній хореографії. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні процесу творчої асоціативної уяви балетмейстера-режисера, який, використовуючи образи трудівників з народу в хореографії, повинен, перш за все, добре вивчити і проаналізувати, як змінилися люди, їх мораль, побут, техніка в нових умовах життя суспільства. Нове життя народжує нові танці, нові сюжети, нові хореографічні композиції. **Висновки.** Здійснюючи постановку народно-сценічного танцю трудової тематики, в якому головним героєм є народний образ, балетмейстер, об'єднуючи у музично-пластичному синтезі різні мистецтва і, володіючи всіма виразними засобами танцю, повинен добре розуміти, що образ окремо взятої людини-трудівника – це не просто списані риси реальної людини, це узагальнений, типований образ певної групи людей. В окремих випадках ці узагальнення за масштабом можуть бути обличчям людей цілого великого підприємства. Завдяки творчій роботі митця створені балетмейстером художні образи трудівників відображають не лише виробничий процес, їх взаємостосунки на виробництві, але й формують свідомість суспільства.

Ключові слова: хореографічна культура, трудові процеси, народно-сценічний танець балетмейстери Павло Вірський, Олександр Сегаль.

Lytvynenko Viktor, Ph.D. in Art Studies, Senior Research Fellow, Kyiv National University of Culture and Arts

Aesthetic reflection of the labor process of production in the art of folk stage choreography of Ukraine

The purpose of the article to research the creative work of choreographers of Ukraine, who devoted a significant role in the staging work to dances on a labor theme. Relying on a certain historical concreteness, they accurately reflected different aspects of the relationship of people and classes in work with the expressive means of choreography. Most of them reflect the artistic images of people for whom work is the first vital need, a source of creative joy, and a sacred duty to society. Therefore, the content of their works was a love of work, a creative attitude towards it, a constant desire to improve their work, to increase their contribution to the common cause. The modern world has, to some extent, changed the attitude and attitudes of people in production, as well as their attitude to work. Therefore, artists-choreographers face new tasks in creative work on the creation of dances on a labor theme, and at the same time in reproducing life problems that concern a modern working man. **The research methodology** is based on the use of comparative and art historical methods. This methodological approach allows us to reveal and analyze the features and significance of dances on labor topics, which were staged by famous Ukrainian choreographers in folk stage

choreography. **The scientific novelty** of the work lies in expanding the process of the creative associative imagination of the choreographer-director, using the images of workers from the people choreography, first of all, he must study and analyze well how people, their morals, way of life, technology have changed in the new conditions of society. New life gives birth to new dances, new plots, new choreographic compositions. **Conclusions.** When staging a folk-stage dance on a labor theme, in which the main character is the folk image of a worker, the choreographer, combining various arts in musical-plastic synthesis and possessing all the expressive means of dance, must understand well that the image of a single worker-worker is not the traits of a real person are simply written off; this is a generalized, typified image of a certain group of working people. In some cases, these generalizations in scale may be the face of the workers of an entire large enterprise. Thanks to the artist's creative work, the artistic images of workers reflect not only the production process, their relationship in production, but also form the national consciousness of society.

Key words: folk stage choreography, ballet masters P. Virsky, A. Segal.

Актуальність теми дослідження. Протягом всієї історії люди славили свій труд як основну умову, як джерело життя. І природно, що в танцювальному мистецтві існує безліч танців, які перейняті вірою в силу людської праці, говорять про її зміст і цілі, про радість і щастя творення. Нажаль, за останні десятиріччя ця тематика в хореографічному мистецтві майже не потрапляє у поле зору балетмейстерів, хоча моральне обличчя і різноманітні відносини людей на виробництві в сучасному світі змінилися зовсім у протилежному напрямі. Те, що вчора здавалося вічністю, сьогодні стало для багатьох повітряним замком. Тому перед митцями-хореографами виникають нові завдання в творчій роботі над створенням танців на трудову тематику, а, разом з тим, і у відтворенні життєвих проблем, які хвилюють людину праці сьогодення.

Аналіз досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури, присвяченої вивченню витоків і особливостей формуванню українського народного танцю засвідчує, що ці питання привертати увагу значну кількість хореографів і дослідників. Знані українські науковці К. Василенко (1997), А. Гуменюк (1969), А. Кривохижа (2003) та інші наголошують, що його особливості сформувалися під прямим впливом природно-кліматичних умов життя, життєвим устроєм народу, його звичаїв, моралі, етики, вірувань, але одне з основних місць серед них посідає трудова діяльність. На користь цього свідчать, наприклад, українські хороводи: «Мак», «Коваль», «Бондар», «А ми просо сяяли» та інші, виконавці відповідними трудовими рухами і жестами зображують процес обробки тієї чи іншої сільськогосподарської культури. Хороводи і танці трудової тематики були притаманні і фольклору багатьох інших слов'янських народів – російському, болгарському, словацькому тощо.

Театрознавець Л. Козинко в науковій статті «Теорія фольклорного танцю в контексті

культурної антропології» (2011) робить порівняльний аналіз культури сьогодення та давніх часів. Досліджуючи характер сакральних і виробничих дій давніх людей, у яких складались різноманітні види обрядових дійств у вигляді танців, дозволило Л. Козинко отримати об'єктивну інформацію, що в них відображені практично всі види праці давніх людей. З часом ускладнився виробничий процес, що послугувало виникненню нових форм танців, що відображають різноманітні трудові процеси (лісоруби, гончари, ковалі тощо), які надалі виокремлюються в один із видів народної хореографії.

С. Куценко в дисертаційному дослідженні «Формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії засобами народно-сценічного танцю»(2015) наголошує, що в етнічному танці неабияке значення мали обрядові дійства, в яких відбивалася трудова діяльність людей, а саме мисливство, землеробство, скотарство.

У науковій статті «Предметно-естетичне вираження трудових процесів к народному танцю» (2014), О. Яценко наголошує, що ретельне засвоєння специфіки предметно-естетичного вираження трудових процесів у фольклорному танці, дозволить сучасним хореографам створювати власні оригінальні постановки.

Отже, досліджуючи різні аспекти народного танцю, науковці виявляють, що одним із головних джерел його виникнення і особливостей формування, крім багатьох інших, є саме трудова діяльність людини.

Мета статті – проаналізувати творчі роботи знаних балетмейстерів України, котрі значну роль у постановочній роботі приділяли трудовій тематиці в своїй хореографії. Спираючись на певну історичну конкретність, вони влучно виразними засобами хореографії відобразили різні сторони відносини людей і класів у праці. У більшості в них відбилися художні образи людей для яких праця – перша життєва потреба, джерело творчої радості і

священний обов'язок перед суспільство. Тому і змістом їх творів була – любов до праці, творче ставлення до неї, постійне прагнення удосконалювати свою роботу, збільшувати внесок в загальну справу.

Сучасний світ в якійсь мірі дещо змінив відношення і стосунки людей на виробництві, а також, і ставлення їх до трудової діяльності. Тому перед митцями-хореографами виникають і нові завдання в творчій роботі над створенням танців на трудову тематику, а разом з тим і у відтворенні життєвих проблем, які хвилюють людину праці сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Українська танцювальна культура, яка створювалась народом протягом багатьох століть, займає одне з чільних місць серед його національних культурних надбань. Значна кількість танцювальних зразків увібрали в себе почуття і думки сотень поколінь людей і, зберігаючи свою виразність і художню силу, передавалися з покоління в покоління. Танці, створені народом, їх зміст, правдиво відтворюють його величезний досвід, звичаї і звички, сподівання і надії, боротьбу за краще життя, свої погляди на природу, працю, суспільство.

Найповніше творчі здібності народу виявляються в його трудових справах. Не зважаючи на те, що у минувшину в суспільстві, заснованому на пригніченні людини людиною, праця підневільних людей була важким тягарем, вони високо цінували майстерність, з повагою відносились до чесної праці та з презирством до дармоїдства. У праці формувався характер людей. І природно, що безліч народних танців перейнято вірою в силу людської праці, говорять про його зміст і цілі, про радість і бачення щастя. У них прославляються вміння, майстерність і спритність людських рук.

У танцювальній культурі України існує чисельна кількість танців на трудову тематику, які яскраво відтворили ставлення людей один до одного в процесі виробництва, про ввічливості, скромності, охайності, про повагу до людей з життєвим досвідом тощо. У них відтворені моральні і етичні якості людини. Своєю популярністю танці на трудову тематику у великій мірі завдячують ще й тому, що митці хореографічного мистецтва «всчасно» спиралися в своїй творчості на традиції і здобутки народної творчості, народної мудрості [3, 12] Трансформовані з однойменних хороводів, вони красномовно розкривають дію за допомогою виражальних засобів хореографічного мистецтва («Коваль», «Косарі», «Лісоруби», «Льон»).

Яскравим прикладом такої трансформації хороводу може слугувати хореографічна картинка Павла Вірського «Шевчики» (муз. обробка Г. Завгороднього), яка набула в свій час великої популярності у поціновувачів танцювального мистецтва. Балетмейстер вдало й дотепно розкрив мовою танцю виробничу тематику, створив образи майстрів «золоті руки» — у них діло в руках горить, а жарт роботі підсобляє. Спираючись на постановку в ансамблі цього танцю колгоспником Іваном Куренівським з села Кропивня Київської області і на записи старовинного хороводу «Шевчики», Павло Вірський зробив свій варіант хореографічного твору [6, 22].

У хороводному варіанті танку вибрані танцюристами «майстер» і два «помічника» заходять у намальований трикутник в центрі кола. Виконавці рухаються по колу і на першій по четвертій такти, співають, а потім промовляють слова: «А чи бачив ти, як шевчик шкіру в воді мочить»? -

З п'ятого по восьмий такти танцюристи нахилиються і немовби правою рукою вмочують шкіру і вигукують слова пісні: «Ой так брату, ой так, так шкіру мочить, -

Під час виконання хороводу всі учасники не лише співають і танцюють, але і продовжують виконувати трудові рухи, які зафіксовані в тексті твору.

Як бачимо, опрацьований зміст старовинного народного танку, його музичний супровід, творча уява і майстерність балетмейстера допомогли Павлу Вірському віднайти цілу низку режисерських прийомів для змалювання художньо-сценічних образів в танці. Зазнав змін не лише малюнок, не тільки манера виконання, а й уся театральна форма його композиції. Номер став широкою театальною картинкою.

У постановці Павла Вірського композиція танцю складається з двох частин: перша — своєрідний вступ до танцю. Його Вірський значно театралізує, готуючи глядачів до основної — другої — частини.

Підмайстри впорядковують свої робочі місця, очікуючи приходу майстра, — приносять лавки, перевіряють готовність інструменту. Заходить майстер, пильно оглядає учнів, перевіряє годинника, повагом сідає на лавку. Робота розпочалася. В руках знавців вона аж горить.

Сцена детально й образно відтворює риси вдачі умільців-чоботарів.

Уважні, зосереджені, захоплені роботою підмайстри пильнують кожного майстра рух, а

він, їхній учитель, полюбає порядок і точність у роботі, підбадьорює вихованців.

Вірський показує одностайно чітку роботу колективу. Кожен актор жестами і рухами відтворює весь трудовий процес пошиття взуття. І все це — весело, хвацько, ритмічно. Звісно, демонстрування трудових навичок не є тут самоціллю, а править засобом змалювання образів. Ця художньо-естетична робота була унікальним інструментарієм осягнення суспільства, тому що в сценічно-театралізованій формі розкривали не тільки виробничий процес, але й проблеми соціальних відносин між його учасниками. У них відтворені моральні і етичні якості людини (ввічливість, скромність, охайність, повага до людей з життєвим досвідом тощо) [1, 77].

Взагалі в хореографічному мистецтві у 60–70-х роках ХХ століття виробнича тематика набула особливої уваги і тим самим вимагала від митців змалювання життя простої людини з народу, змушувала шукати яскравих засобів у відтворенні правди життя людини праці. Зміст і сюжет танців у більшості закликав працювати самовіддано, дбайливо ставитися до державного майна, дотримуватися дисципліни, бути зразковим на виробництві, висловлювала сутність поглядів людей тогочасного суспільства.

Так, наприклад, у хореографічній картині «На кукурудзяному полі» (муз. обробка І. Іващенка), Павло Вірський яскраво, театральнo відтворює увесь процес садіння, обробітку та збирання врожаю кукурудзи. Ця тематика перегукується з обрядами і звичаями, що були пов'язані з трудовою діяльністю хлібороба, яка оспівується у жнивницькому пісенному циклі. Напевно ця обрядова тематика і підштовхнула Павла Вірського на створення хореографічної картинки «На кукурудзяному полі», в якій балетмейстер відтворив нове ставлення тогочасної людини до праці, нове її моральне обличчя.

Значимо, що своєму історичному розвитку фольклор, як правило, засвоює той ідейно-художній здобуток і літературного й музичного мистецтва, в якому відображена народна психологія, ідеали й прагнення трудящих мас, їх духовні інтереси. Втілення нової проблематики вимагало і й відповідного ставлення балетмейстера до фольклору, використання тих його елементів і в такому обсязі, щоб сприяли глибшому висвітленню того чи іншого явища в суспільному житті.

Використовуючи виразні засоби і прийоми театру Павло Вірський ґрунтує

розвиток хореографічної картинки «На кукурудзяному полі» на драматичному конфлікті, за всіма законами і формами музично-сценічного мистецтва. За мить усі 16 «дівчат-кукурудзок», «посаджені» діловими комбайнерами квадратно-гніздовим способом, заповнюють поле-сцену. У процесі роботи вони помічають одну зів'ялу кукурудзяну, тоді як її сусідки подружки пружно й проворно ростуть. Наявність видимої зав'язки, кульмінації та розв'язки (обмолот і збирання врожаю), 3-частинної форми танцю свідчить про складність композиційної побудови, про скрупульозну роботу балетмейстера над вивченням тогочасного побуту і життя трудівників села і в кінцевому результаті значною театралізацією танцювальної дії. В танцювальній картинці Павло Вірський відтворив ставлення людей до своєї праці, відтворив при цьому негативні явища (недбалість одного з комбайнерів до своїх обов'язків в роботі), які мали місце у процесі виробництва, а також відношення суспільства до них, а також радість і щастя [5, 9]

Ще одним яскравим прикладом танцю трудової тематики може слугувати композиція Павла Вірського «Вишивальниці» (муз. обробка І. Іващенка), в якій балетмейстер прославив працю килимниць з села Решетилівка на Полтавщині. В ній відбито дві головні ідеї: уявлення про людину як про господаря життя і уявлення про працю як про такий колективний процес, де люди єднаються в одну згуртовану сім'ю трудівників.

Досконально відтворюючи справжній трудовий процес рукодільниць, Павло Вірський, не ілюструючи його, віднаходить романтичну експресію в побутовій конкретності кожного їх жесту, оспівує красу праці, підносячи її до художнього узагальнення. Автор утверджує в них споконвіку прекрасний тип людини-трудівника [6, 24].

Багато років з підмостків сцени не сходив карпатський танець у постановці Олесандра Сегалія «Лісоруби» (муз. обробка Г. Завгороднього), який починався з виходу хлопців-лісорубів з двох протилежних куліс сцени. Виконавці, тримаючи у правій руці сокирки, утворювали два кола, які рухались у протилежних напрямках відносно годинникової стрілки. Потім виконавці танцю виходили на пряму лінію в центр сцени і єднуючи топірці перед собою, зображали повалене дерево, виконуючи танцювальні рухи характерні для західного регіону (вибиванці з акцентом і підняттям топірця вгору, па-де-буре

тощо). В танці були використані пантомімно-ілюстративні рухи та жести, які відображали працю лісорубів, також рубку дерева, яке оригінальним способом валилося до долу. Під час виконання танцю лісоруби вигукуючи окремі слова і короткі речення, тим самим підказували зміну танцювальної фігури чи зміну танцювального руху. Прикрасою танцювального номеру була поява дівчини, яка йшла через місток, який створили лісоруби на заднику сцени і в кінці якого на неї чекав вже парубок. Далі дія переходила у загальний танок в центрі з танцюючою парою і закінчувалась відплиттям плота, на якому гордовито сиділа дівчина.

Використовуючи засоби виразності з народної хореографії, український балетмейстер О. Сегаль своєю професійною майстерністю розвинув і творчо поглибив зміст народної теми танцювального мистецтва і створив нову художню форму танцю, в якому панувала загальна атмосфера творчої радості, любові до своєї праці, до життя, повага до жіночої статі [2, 72].

Висновки. Естетичне відтворення трудового процесу в мистецтві народно-сценічної хореографії складає, перш за все, не тільки художній інтерес, але й виховний. Цю тематику мистецтво народної хореографії пронесло через все життя свого існування не лише як традицію, але і як яскраву сценічну дію. Чим частіше балетмейстери будуть звертатися до цієї традиції, тим більш глибиною проникнуть в історію свого народу, ширше, образніше, яскравіше, зрозуміліше мовою танцю відтворять його величезний досвід, боротьбу за краще життя і надії, свої погляди на працю і суспільство сьогодення.

Література

1. Боримська Г. Самоцвіти українського танцю. Київ : Мистецтво, 1971. 132 с.
2. Василенко К. Український танець : підручник для спец. ін-тів культури. Київ : ПП КК, 1997. 282 с.
3. Грушевський Михайло. Історія української літератури. Т. 1. Київ: Либідь, 1993. 392 с.
4. Календарно обрядові пісні / упоряд., передм., приміт. О. Ю. Чебанюк. Київ : Дніпро, 1987. 392 с.
5. Литвиненко В. А. Трансформація української народної хореографії та її концептуалізація в Театрі танцю Павла Вірського : автореф. дис... канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури». Київ : НАКККІМ, 2017. 22 с.
6. Павло Вірський : [життєвий і творчий шлях] / упоряд. Ю. В. Вернигор, Є. І. Досенко. Вінниця : Нова книга, 2012. 320 с.

References

1. Borymska H. (1971). Gems of Ukrainian dance. Kyiv: Mystetstvo[in Ukrainian].
2. Vasilenko K. (1997). Ukrainian dance. Kiev: IPK PC. [in Ukrainian].
3. Hrushevsky Mykhailo. (1993). History of Ukrainian literature. Volume 1. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. Calendar-ritual songs (1987). O.Yu Chabaniuk (Ed.). Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
5. Litvinenko V.A. (2017). Transformation of Ukrainian Folk Choreography and its Conceptualization at Pavlo Virsky's Theater of Dance. Kyiv: NAKKKIM [in Ukrainian].
6. Pavlo Virsky: [life and creative way] (2012). Yu.V. Vernyhor, Ye. I. Dosenko (Ed.). Vinnytsia : Nova knyha [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 05.03.2021
Отримано після доопрацювання 05.04.2021
Прийнято до друку 09.04.2021*